

zweimal wöchentlich statt und war für die Studenten kostenlos (Verzeichniss ...).² Bis zur Wahl des Musiklehrers hätten Studenten den Unterricht selber bezahlen müssen, und das war der Grund, warum Studenten im Jahre 1806 die Wahl des Musiklehrers anregten (EAA 402-3-1786, l. 6). Auch der Rektor erwähnte in seiner mit der Wahl des Musiklehrers verbundenen Ansprache am 25. April 1807, dass „[...] verschiedene Studirende, die Unterricht zu haben wünschen, ihn aber nicht bezahlen können, sehnlichst demauf warten.“ (EAA 402-3-1786, l. 11). Hinsichtlich der Musik der akademischen Feierlichkeiten beschloss der Universitätsrat am 12. September 1807, „[...] hiefort festzusetzen, daß am Geburtstage des Monarchen und bei Gelegenheit des Rectoratswechsels die akademische Feierlichkeit mit Musik begleitet werden soll“, wobei „[...] dem nunmehrigen Universitäts-Musikdirector, Hr. Fricke zur Pflicht gemacht werden möge, bei jeder akademischen Feierlichkeit vor und nach der Rede, eine Symphonie zu geben.“ (EAA 402-3-1786, l. 17; s. auch EAA 402-4-58, l. 38). Als Fricke's Amtsbezeichnung kommen in den Quellen sowohl „Musiklehrer bei der hiesigen Universität“ als auch „Musikdirector/Musik-Director bei der hiesigen Universität“ vor. Manchmal tauchen diese Bezeichnungen auch nebeneinander auf und deuten damit auf einen gewissen Bedeutungsunterschied dieser Begriffe und unterschiedliche Rollen Fricke's hin. Bei ihm kam auch die noch archaischere Bezeichnung „Musikmeister“ vor. Die Position eines aktiven Musikers drückt die Bezeichnung „Universitäts Musikus“ aus. Fricke bekleidete das Amt bis zum Jahre 1815.

² Seit der Einrichtung der Stelle 1803 bis zum Herbstsemester 1807 stand im Vorlesungsverzeichnis beim Musikunterricht die Anmerkung „Ein Lehrer der Tonkunst wird erwartet.“ (Verzeichniss...).

Friedrich Konrad Griepenkerl (1782–1849), Braunschweigi Collegium Carolinumi professor ja Braunschweigi Lauluakadeemia esimene direktor

—
Andreas Waczkat
(tõlkinud Anu Sõõro)

Kõrgkoolide asutamine Braunschweigi-Lüneburgi hertsogiriigis varasel uusajal tähistab Saksa ülikooliajaloo selget pöördepunkti. 15. oktoobril 1576 asutas hertsog Julius von Braunschweig-Wolfenbüttel Helmstedtis ametlikult Academia Julia – Marburgi, Königsbergi ja Jena järel neljanda protestantliku ülikooli Saksamaal (Haase 1976: 13).¹ Arvukate tuntud isikute kaudu levis kuuldus uue kõrgkooli mainest: mõnda aega oli Helmstedtis professoriks itaalia filosoof Giordano Bruno, seal õppis teoloog Johann Arndt, samuti helilooja ja muusikateoreetik Sethus Calvisius. 1625. aastaks oli Helmstedti ülikool saanud saksa keeleruumis suuruselt kolmandaks ülikooliks. Alles järgmiste ülikoolide rajamisega Põhja-Saksamaale, näiteks Kieli ülikool 1652, hakkas Helmstedti külgetõmme vähenema. Aastal 1795 õppis Helmstedtis veel vaid 97 noormeest ja Prantsuse okupatsiooni ajal saadeti Helmstedti ülikool 1809/1810 sügissemistri lõpul teise Welfide kõrgkooli, 1737. aastal asutatud Göttingeni ülikooli kasuks laiali.

Braunschweigi ülikooli seevastu võib pidada saksa keeleruumi esimeseks tehnikaülikooliks – selle sõna kõige laiemas mõttes. Selle rajamine 1745. aastal reaktsioonina tolleaegsetele üldistele hariduse reformimise püüdlustele (Hamann 1986: 40, 60–61, 71 jm.) sai alguse Braunschweigi õukonnajutlustaja Johann Friedrich Wilhelm Jerusalemi ärgitusel, kellest sai hiljem Braunschweigi lähedal asuva Riddagshauseni kloostri abt. Ülikooli asutajaks oli vürst Carl I; tema järgi nimetatud Collegium Carolinum oli esmajoones mõeldud riigiametnike väljaõpetamiseks (Albrecht 1986: VII). Kutsekolledžina polnud Braunschweigi ülikoolis ühtki klassikalist teaduskondadest, nagu filosoofia, teoloogia, juura või meditsiin, ning doktorikraadi

¹ Ülikooli eelkäija oli 1570 Gandersheimis asutatud pedagoogium, mis viidi 1574 üle Helmstedti. Ülikooli ametlik asutamiskuupäev langeb kokku Wolfenbütteli hertsogi Juliuise (1528–1589) poja, troonipärija Heinrich Juliuise (1564–1613) 12. sünnipäevaga, kellest sai ühtlasi isa järgi nimetatud Academia Julia esimene rektor.

andmise õiguse omandas ta alles aastal 1900. Kitsamas mõttes ei saa teda seega algusaegadel üldse ülikooliks nimetada; tagasivaates rääkis üks endine tudeng „väiksemat mõõtu ülikoolist“², mille ülesanne oli täita lünk haridustasemes riigi ladinakoolide ja Helmstedti ülikooli vahel (Kahl 1908: 624). Alles 1878 nimetati see ümber Carolo-Wilhelmina Hertsoglikuks Tehnikakõrgkooliks (Herzogliche Technische Hochschule Carolo-Wilhelmina). Sinna sisseastumine eeldas aga gümnaasiumiharidust. Seega oli Collegium Carolinum kõrgem akadeemiline haridusasutus, praeguses mõttes (kutse-)kõrgkool. Enamik akadeemilisi õpetajaid pandi ametisse professoritena.

Valgustagu Collegium Carolinumi tähendust kõrgkoolina üks tolleaegne teadlasekarjäär, näiteks matemaatik Johann Christian Martin Barteli oma. Bartel sündis 12. augustil 1769 Braunschweigis, käis sealses Gymnasium Catharineumis ja sai juba 1783, seega 14-aastaselt, õpetaja Büttneri abiliseks. Pärast Catharineumi lõpetamist 19-aastaselt läks ta 1788. aasta augustis kolmeks aastaks Braunschweigi Collegium Carolinumis, et seejärel sügissemestrist 1791/92 asuda õppima juba laialisaamise äärel olevas Helmstedti ülikoolis, ja aasta hiljem jätkas Göttingeni ülikoolis. Siin õppis ta eksperimentaalfüüsikat, astronoomiat, meteoroloogiat ja maateadust, teiste hulgas ka saksa esimese eksperimentaalfüüsika professori Georg Christoph Lichtenbergi juures. Pärast lühiajalist tegutsemist õpetajana Šveitsis omandas ta 1803 Jenas filosoofiadoktori kraadi, mis oli ka matemaatiku puhul tavaline tee. Sellega jõudis Barteli Collegium Carolinumis alanud tervelt 15-aastane akadeemiline hariduskäik esialgu lõpule. 1807. aastal sai Bartel kutse tulla hiljuti asutatud Kaasani ülikooli matemaatika õppetooli, mille ta võttis vastu 1808. Lõpuks, aastal 1821, sai ta Tartu Keiserliku Ülikooli puhta ja rakendusmatemaatika professoriks (Semel 1971 (1918): 124) ning rajas seal diferentsiaalgeomeetria keskuse, mida juhendas surmani 1836. aastal – pikk akadeemiline karjäär, mis algas Braunschweigi Collegium Carolinumis ja saavutas haripunkti Tartus.

Hoolimata Collegium Carolinumi kutseomandamisele suunatud kallakust olid selle asutamisel kesksed humanitaarained. Tajudes igakülgse üldhariduse põhjanevat kasvatuslikku tähtsust tõstis Jerusalem oma õppekontseptsioonis esile esteetika kasvatusliku väärtuse (Albrecht 1986: VIII; Schikorsky 1989).³ Algusest peale töötasid Collegium Carolinumis tehniliste erialade õpetajate kõrval ka klassika-

² „Universität in kleinem Maßstabe“.

³ Seda vaatepunkti hakati 19. sajandi keskpaiku üsna küsitavaks pidama (Ludewig 1995: 128).

liste ja kaasaegsete keelte, kirjanduse, filosoofia, ajaloo, geograafia ja teoloogia õpetajad (Albrecht 1986: 104–106). Mõned neist õpetajatest pandi ametisse avalike õukonnameistritena ja neile anti korrapäraselt ka muid ülesandeid peale ameti Collegium Carolinumis. Esimene niisugune õukonnameister oli kirjanik ja tõlkija Johann Arnold Ebert (1723–1795), kes õpetas 1748. aastast alates inglise keelt ja kirjandust ning teaduslugu; neis ainetes õpetas ta ka prints Carl Wilhelm Ferdinandi (Albrecht 1986: 17; Meyen 1962). 1753. aastal sai ta korraliseks professoriks, kelle üheks ülesandeks oli pidada avalikke ajaloo- ja kirjandusloenguid. Alates 1774. aastast pidas ta veel kreeka keele ja kirjanduse loenguid. 1770 sai Eberti kolleegiks Shakespeare'i tõlkijana tuntud Johann Joachim Eschenburg (1743–1820), kes 1773. a. nimetati ilukirjanduse ja filosoofia erakorraliseks ning 1777 ka korraliseks professoriks. Alates 1782. aastast oli ta ühtlasi Collegiumi raamatukoguhoidja (Albrecht 1986: 21).

Eberti ja Eschenburgi kaasmõjul muutusid Braunschweig ja Collegium Carolinum vaimseks keskuseks, millel oli arvukaid sidemeid teiste keskuste ja ülikoolidega. Vägivaldset murdepunkti tähendas paraku kolleegiumi faktiline sulgemine Prantsuse okupatsiooni ajal 1808, kui ta muudeti sõjakadeemiaks. Alles 1814. aastal avati kolleegium uuesti (Schikorsky 1995).

Muusikaharidus Collegium Carolinumis oli 18. sajandil Braunschweigi õukonnamuusikute Heinrich Anton Broyeri (1702–1771) ja Nikolaus Georg Weinholtzi hooleks. Kumbki neist töötas ühe Collegium Musicumi juhatajana, samuti muusikaõpetajana; neil ametitel oli aga kõrvaltöö iseloom. Broyer tegutses samaaegselt organistina Braunschweigi Andraase, hiljem Katariina kirikus, samuti oli ta muusikalise nädalalalehe Der Patriot (Schikorsky 1995: 10; Sievers 1995: 133) väljaandja. Weinholtz, kelle biograafiast on siiani vähe teada, mängis oboed Braunschweigi õukonna-kapellis ja esimest viiulit ooperis.⁴

1821. aastal Collegium Carolinumisse kutsutud Friedrich Konrad Griepenkerlist sai esimene professor, kelle professionaalne karjäär hõlmas muusikat. Griepenkerl sündis 10. detsembril 1872 Peines,⁵ väikeses, Braunschweigist 25 km lääne pool asuvas linnas, mis pakub muusikalises mõttes huvi ainult ühest aspektist: nimelt töötas siin kuus

⁴ Carl Weinholtzi kuni 1872. aastani eksisteerinud Braunschweigi muusikaäri võis kuuluda mõnele järeltulijale.

⁵ Biograafia kohta üldiselt vt. Wiswe 1971 ja perekonnast laiemalt Tadday 2002: 23–25; vt. samuti Braunschweigisches... 1996: 223–224.

aastat Püha Jakobi kiriku praostina Philipp Spitta, laulusõnade autor ja samanimelise Bachi-biograafi isa. 1796. aastast alates käis Griepenkerl Braunschweigi Gymnasium Catharineumis. Sealtpöörduks ta oktoobris 1805 Göttingeni, kus alustas teoloogiaõpinguid (Albrecht 1986: 28). Göttingenis tegi ta tutvust Johann Nikolaus Forkeliga, ülikooli akadeemilise muusikaõpetajaga, kes pidas alates 1772. aastast eraloenguid harmooniaõpetusest ja kellele anti 1787 ilma eksamita magistrikraad. Forkeli Göttingeni-tegevus oli vägagi tähelepanuväärne; hiljemalt alates – küll väga apologetilisest – Heinrich Edelhofi biograafiast nähakse temas mitte päris õigustamatult muusikateaduse kui moodsa, kultuuriteaduslike ja ajalooliste juurtega ülikoolidistsipliini rajajat (Edelhoff 1935; Fischer 2001: 1463). Griepenkerl õppis Forkeli juures muusikateooriat ja orelit ning võttis üle ka tema hinnangu, et Johann Sebastian Bachi ja tema aja teosed on muusikalise arengu tipp.

Griepenkerl leidis 1808. aastal töökoha Fellenbergi instituudis Hofwylis (Šveits), mis oli segu rahvakoolist ja õpetajate seminarist, kus ta õpetas saksa keelt ja kirjandust ning korraldas instituudi muusikaelu. 1816 naasis Griepenkerl Braunschweigi ja sai esialgu Catharineumi õpetajaks. Omandanud 1821 *doctor philosophiae* kraadi, kutsuti ta osalise tööajaga õppejõuna Collegium Carolinumisse filosoofia ja esteetika (*schöne Wissenschaften, belles lettres*) erakorraliseks professoriks ning 1825. aastal nimetati korraliseks professoriks (Albrecht 1986: 28). Seega oli Griepenkerl saanud selle koha omanikuks, millel kuni 1808. aastani oli olnud Eschenburg. Griepenkerl jäi professoriametisse kuni surmani aprillis 1849; tema kõrval tegutses alates 1839. aastast ta poeg Wolfgang Robert (1810–1868), algul tasustamata dotsendina, 1844–1847 aga saksa keele ja kirjanduse erakorralise professorina (Tadday 2002: 24; Albrecht 1986: 28).⁶

Niisiis polnud Griepenkerl akadeemiline muusikaõpetaja. Seda ametit Collegium Carolinumis polnud – eelkõige sellepärast, et Collegiumis puudus teoloogiategaduskond. Akadeemiliste muusikaõpetajate ülesanded protestantlike alade ülikoolides seisnesid 19. sajandil enamjaolt tulevastele teoloogidele laulmise ja liturgia õpetamises (Waczkat 2009a). Sellegipoolest on Griepenkerli muusikaline tegevus Braunschweigi avalikkuses professorikohaga tihedalt seotud, kuna ta jõudis avalike loengute

⁶ Et Wolfgang Robert Griepenkerl olevat õpetanud kunstiajalugu, nagu Tadday Heinrich Sieversi järgi märgib, ei vasta ilmselt tõele.

kaudu laia kunsti- ja muusikahuvilise publikuni. Üks kaasaegne allikas mainib arvukat ja tänulikku publikut, kellele Griepenkerl olevat ilusa kõlava häälega loengut pidanud.⁷

Juba oma õpetajategevuse esimestel aastatel Collegiumis asutas Griepenkerl eraviisilise muusikaringi, millest sai hiljem Braunschweigi lauluakadeemia; selles suhtes on Griepenkerli tegevus teiste ülikoolide akadeemiliste muusikaõpetajate omaga üsna hästi võrreldav. Ka Forkel oli Göttingenis juhatanud eraviisilist laulu- ja musitseerimisringi. Professoriamet, avalik loengupidamine ja muusikaharrastusele pühendumine kokku viisid selleni, et Griepenkerli vaadeldi Braunschweigi mõõduandva muusikalise autoriteedina, muusikaproffessorina, kes ta sugugi polnud. Braunschweigis sündinud pianist, helilooja ja klaveriõpetaja Louis Köhler (1820–1886) (Grünbaum 1996) kirjeldab oma mälestustes Griepenkerli värvikalt:

Üks vana professor oli linnas suur muusikaline autoriteet; nagu oli peaaegu elevandi mõõtu tema kolossaalne väline isiksus, nii oli sellele vastav ka tema kaalukus muusikaasjades. [...] Tema omanduses oli veel vanapärane tiibklaver ja pianistina mängis ta eranditult oma Sebastian Bachi. [...] Tookord olid asjad Bachiga [veel] täiesti teisiti. Bachi tookord avalikult sama hästi kui ei mängitud või, õigemini öelda, ei mängitud üleüldse mitte, ta oli üksnes müüt, nimi, mis tekitas kummalist kõhედust, ta oli ja jäi hoomamatuks. Eraviisiliselt ei mängitud teda niisamuti, seda tegid kõige rohkem paar inimest, kellest sosistati legendi, et nad mitte ainult ei oskavat nummerdatud bassi, vaid mängivat ka Bachi. Professor oli asutanud lauluakadeemia, mida ta ise samuti vanaaegsel klaveril juhatas; kuna tema daamid ei olnud aga küllalt kindla häälega, palus ta endale minu prefektilt mõned oma kindlaimad kooripoisid abiks. Mina kuulusin [...] nende hulka (Kroll 1933: 35).

Köhleri mälestustest nähtub niisiis, kui vähe üldsus eristas Griepenkerli erinevaid rolle. Lauluakadeemia asutas professor, kelle muusikaline autoriteet põhines vähemasti esoteerilistel, kui mitte kabalistlikel teadmistel nummerdatud bassi ja Bachi klahvpillimuusika seostest. Et Griepenkerli professoriamet Collegium Carolinumis polnud muusikaga üldse seotud, ei mänginud välises tajus ilmselt rolli. Köhler jutustab Griepenkerli muusikalise tööst lauluakadeemias veel:

⁷ Nii kirjutab Otto Sievers luuletaja Robert Griepenkerli biograafias (tsit. Sievers 1951: 233).

Kui huvitav, nauditav ja õpetlik oli mulle see muusikategemine lauluakadeemias! Ma laulsin Mozarti Reekviemis kaasa, Haydni oratooriumis [küllap on mõeldud „Loomist“], Bachi kuueteistkümnehäälses missas, Händeli „Messiases“ ja paljudes teistes suurteostes. [...] Ma mäletan [ka veel] elavalt, et ühel päeval külastas lauluakadeemiat ülipeene väljanägemisega härra mõnede samasuguste daamide saatel ja avaldas professorile akadeemia juhatamise kohta väga meelitavalt arvamust. See oli Spontini koos kaasaga (Kroll 1933: 37).

Suurte oratooriumide hulgas torkab üks teos hästi ebatavaliselt silma: „Bachi kuueteistkümnehäälnel missa“. Mõeldud on *h*-moll missat (BWV 232), mille esimene ettekanne pärast Bachi surma toimus niisiis Griepenkerli juhatusel Braunschweigis. Mis puudutab selle esituse aega, jäävad allikad kahjuks tummaks – siiani pole Griepenkerli ehk rohkem eraviisilise loomuga muusikaliste ettekannete kohta teada ühtki märget Braunschweigi päevalehtedes.⁸ Kuna Louis Köhler laulis missas kooripoisina kaasa sopranis, polnud ta esituse ajal vanem kui ehk 16 aastat. See tähendaks, et Griepenkerl esitas *h*-moll-missa hiljemalt 1836 – see pole ajalisel kaugel Felix Mendelssohn Bartholdy epohhiloovast Bachi „Matteuse passiooni“ taasesitusest Berliinis 1829. aastal. Pole välis-tatud, et Griepenkerl jõudis Berliini esitusest koguni ette.⁹ Tõendatav on, et Griepenkerl toetus oma ettekande puhul ühele käsikirjale, mis müüdi pärast tema poja surma 1867 oksjonil maha ja läks Braunschweigi õukonna kapellmeisteri Franz Abti (1819–1885) omandusse (Sievers 1951: 237). Griepenkerlil oli märkimis-väärne hulk Bachi teoseid, kindlasti Forkeli ulatuslikust kogust, mille too oli omakorda üle võtnud Carl Philipp Emanuel Bachilt perekonnapärandist. Et paljud Bachi-allikad on nüüdseks laiali või kadunud, on lõpuks ka selle edasikandumislüüsi süü: osa allikaid müüdi juba 1849. aastal peale Griepenkerli surma ja nad leidsid Berliini raamatuäri Asheri kaudu tee ka Berliini Riigiraamatukogusse (Berliner Staatsbibliothek). Teine osa, millele võib-olla ei leidunud 1849. aastal ostjaid, müüdi oksjonil alles 1868. a., pärast Robert Griepenkerli surma. Paljudel juhtudel kaob seejärel igasugune jälg.

⁸ Braunschweigi linnaarhiivis on kogu „Konvolut von Materialien zu Leben und Wirken Griepenkerls“ (Sign. H VIII A: 1442), kus selliseid viiteid ei leidu.

⁹ Selgelt on liiga optimistlik Heinrich Sieversi oletus, et Griepenkerl olevat esitanud „Bachi kooriteoseid (arvatavasti veel enne Zelterit ja Mendelssohni)“ (Sievers 1956: 908).

Griepenkerl sai väärtuslikud Bachi-käsi-kirjad Forkelilt tõenäoliselt alles pärast tagasi-pöördumist Šveitsist, niisiis mitte enne 1816. aastat. Kas usaldas Forkel need talle veel veidi enne surma isiklikult või ostis Griepenkerl nad tema pärandist,¹⁰ pole enam võimalik kindlaks teha. Griepenkerl kavatses aga ilmselt juba pikemat aega nende teoste väljaandmist – plaan, mida Forkel omal ajal oli tagajärjetult püüdnud ellu viia. Griepenkerl alustas Bachi klaveriteoste väljaandmist Leipzigi Petersi kirjastuses 1837. aastal. 1844 järgnes äärmiselt ambitsioonikas „kriitilis-korrektne” oreliteoste väljaanne, mida Griepenkerl oli kavandanud seitsmeköitelisena, kuid mida ta ei saanud enam lõpetada.¹¹ Pärast tema surma viidi lõpule Ferdinand August Roitzschi (1805–1889) vahepeal üheksale köitele kasvanud väljaanne (Waczkat 2009b). Selle väljaande erilist väärtust võib mõõta juba sellega, et ta jäi ümmarguselt üheks sajandiks Bachi oreliteoste ainukeseks mõõduandvaks väljaandeks ja on Petersi kirjastuses tänini oreliteoste algteksti-väljaande aluseks.

Griepenkerl kirjutab ka esteetikaõpiku „Lehrbuch der Ästhetik”, mis ilmus trükis 1827 ja peegeldab kindlasti olulisel määral tema õpetamistegevust Collegium Carolinumis (Griepenkerl 1827). Selle õpiku teine osa käsitleb muusikat ja paigutab selle tunnete vormideta valdkonda; Griepenkerl asetub seega romantiliste muusikavaadete lähedusse, mida esialgu esindas ka tema poeg Robert, näiteks novellis „Das Musikfest oder die Beethovener” (Tadday 2002: 24–25). 1832. aastal avaldatud kirjadel „Briefe an einen Freund über [...] Herbart's Lehren” (Griepenkerl 1832) erilist seost muusikaga polnud, lõpetuseks siiski ka neist paar sõna. Griepenkerl oli filosoofi ja pedagoogi Johann Friedrich Herbartiga tuttavaks saanud oma õpingute ajal Göttingenis. Herbart oli siin vahetult pärast doktorikraadi omandamist 1802 habiliteerunud ja oli Göttingenis eradotsent, kuni ta 1809. aastal Königsbergi kutsuti. Herbarti peetakse pedagoogika kui ülikoolidistsipliini loojaks, temast ja tema õpilastest sai alguse ulatuslik õpetajakoolituse ja koolisüsteemi reform 19. sajandil. Noorem sõber, Griepenkerli „Briefe über Herbart's Lehren” adressaat on teada. Nagu tõendab köite pühendus, on tegu Schöppenstedtis Braunschweigi lähedal 1812 sündinud Ludwig Adolf Heinrich von Strümpelliga

(1812–1899), kes õppis Collegium Carolinumis 1829/30 ning lõi seal Griepenkerli ja tema perekonnaga tihedad isiklikud sidemed (Kahl 1908: 624). Pole kindel, mil määral Griepenkerli kirjad Strümpelli mõjutasid, igatahes omandas Strümpell 1833. a., niisiis aasta pärast kirjade ilmumist, Herbarti juures Königsbergis doktorikraadi tööga „De methodo philosophica”. Pärast koduõpetajategevust Kuramaal habiliteerus ta 1843. aastal Keiserlikus Tartu Ülikoolis traktaadiga „De summi boni notione qualem proposuit Schleiermacherus dissertatio” (Kahl 1908: 625; EV-TAu, Diss. 62624). Ta sai siin 1844. aastal eradotsendiks, asutas täiesti Herbarti vaimus pedagoogilise seminari ja nimetati 1845 teoreetilise ja praktilise filosoofia erakorraliseks ning 1849. aastal korraliseks professoriks (Kahl 1908: 625).¹² 1870 a. tõsteti Strümpell koguni aadlisesusse, tunnustamaks tema teeneid baltisaksa koolisüsteemi edendamisel. Hoolimata keiserlikust protektsioonist oli Strümpellil Tartu ülikoolis akadeemilises tegevuses küll pigem vähe õnne. Siiski on Friedrich Konrad Griepenkerl, Braunschweigi Collegium Carolinumi professor ja Braunschweigi lauluakadeemia esimene direktor, oma mõjuga talle jätnud teatava jälje ka Keiserlikule Tartu Ülikoolile. On ainult väike iluviga, et see pole seotud muusikaga.

Kokkuvõte

Kõrgkoolide asutamised Braunschweigi-Lüneburgi hertsogiriigis varasel uusajal tähistavad Saksa ülikooliajaloo selgeid pöördepunkte. Kui Helmstedti ülikool oli selgelt protestantlik asutus, võib Braunschweigi ülikooli seevastu pidada saksakeelsete alade esimeseks tehnikaülikooliks – selle sõna kõige laiemas mõttes. Ülikooli asutajaks oli vürst Carl I; tema järgi nimetatud Collegium Carolinum oli esmajoones mõeldud riigiametnike väljaõpetamiseks. Collegium Carolinum oli kõrgem akadeemiline haridusasutus, praeguses mõttes (kutse-)kõrgkool.

Hoolimata Collegium Carolinumi kutseomandamisele suunatud kallakust olid selle asutamisel kesksed humanitaarained. Professorite Johann Arnold Eberti ja Johann Joachim Eschenburgi kaasmõjul muutusid Braunschweig ja Collegium Carolinum vaimseks keskuseks, millel oli arvukaid sidemeid teiste keskuste ja ülikoolidega. Muusikaline väljaõpe Collegium

¹⁰ Vt. oksjonikataloogi (*Verzeichniß... 1819*).

¹¹ *Edasiste väljaandmisplaanide kohta vt. Heller 1978.*

¹² (*Semel 1971 (1918): 104*) dateerib korraliseks professoriks nimetamise juba 1845. aastasse.

Carolinumis oli 18. sajandil Braunschweigi õukonnamuusikute Heinrich Anton Broyeri (1702–1771) ja Nikolaus Georg Weinholtzi hooleks. Mõlemad olid siiski praktiliste muusikutena kirjas. Nad juhatasid Collegium Musicumi, kuid akadeemilises õpetustegevuses ei osalenud.

Aastal 1821 kutsuti Friedrich Konrad Griepenkerli näol Collegium Carolinumisse esimene professor, kelle professionaalne karjäär hõlmas muusikat. Griepenkerl sündis 10. detsembril 1772 Peines. 1796. aastast alates käis Griepenkerl Braunschweigi Gymnasium Catharineumis. Sealte pöördus ta oktoobris 1805 Göttingeni, kus ta alustas teoloogiaõpinguid. Griepenkerl õppis muusikateooriat ja orelit Forkeli juures ning võttis üle ka tema hinnangu, et muusikalise arengu tipuks on Johann Sebastian Bachi ja tema aja teosed.

Peale vahepeatust Fellenbergi Instituudis Hofwylis (Šveits) naasis Griepenkerl 1816. aastal Braunschweigi ja sai esialgu Catharineumi õpetajaks. 1821. a. *doctor philosophiae* kraadi omandanud, kutsuti ta osalise tööajaga õppejõuna Collegium Carolinumisse filosoofia ja esteetika (*schöne Wissenschaften, belles lettres*) erakorraliseks professoriks ja 1825 nimetati korraliseks professoriks. Griepenkerl jäi professoriametisse kuni oma surmani aprillis 1849.

Griepenkerl polnud niisiis akadeemiline muusikaõpetaja. Sellegipoolest on tema muusikaline tegevus Braunschweigi avalikkuses professorikohaga tihedalt seotud, kuna Griepenkerl jõudis avalike loengute kaudu laia kunsti- ja muusikahuvilise publikuni. Peale selle asutas Griepenkerl juba Collegiumi õpetajaks olemise esimestel aastatel eraviisilise muusikaringi, millest sai hiljem Braunschweigi lauluakadeemia – selle poolest on Griepenkerli tegevus teiste ülikoolide akadeemiliste muusikaõpetajate omaga üsna hästi võrreldav. Professoriamet, avalik loengupidamistegevus ja muusikaharrastusele pühendumine kokku viisid selleni, et Griepenkerli vaadeldi Braunschweigis mõõduandva muusikalise autoriteedina, muusika-professorina, kes ta sugugi polnud. Välises tajus ei mänginud see ilmselt rolli.

Pianist Louis Köhleri autobiograafias on dokumenteeritud Johann Sebastian Bachi ühe 16-häälse missa esitus Griepenkerli poolt. Mõeldud on *h*-moll missat (BWV 232), mille esimene ettekanne pärast Bachi surma toimus niisiis Griepenkerli juhatusel Braunschweigis. Griepenkerli ühe õpilase, pedagoogi ja filosoofi Ludwig Adolf Heinrich von Strümpelli kaudu leidub isegi seos Braunschweigi Collegium

Carolinumi ja Keiserliku Tartu Ülikooli vahel. Strümpell õppis Collegium Carolinumis 1829/30 ja lõi seal Griepenkerli ja tema perekonnaga tihedad isiklikud sidemed. Pärast koduõpetaja-tegevust Kuramaal habiliteerus Strümpell 1843 Tartus, sai siin 1844 eradotsendiks, asutas täiesti Herbarti vaimus pedagoogilise seminari ja nimetati 1845 teoreetilise ja praktilise filosoofia erakorraliseks, 1849 korraliseks professoriks.

KIRJANDUS

Albrecht, Helmuth 1986. *Catalogus professorum der Technischen Universität Carolo-Wilhelmina zu Braunschweig. Teil 1: Lehrkräfte am Collegium Carolinum 1745–1877* (=Beiträge zur Geschichte der Carolo-Wilhelmina 8), Braunschweig: Univ-Bibl. d. TU.

Braunschweigisches ... 1996. = *Braunschweigisches Biographisches Lexikon. 19. und 20. Jahrhundert.* Hrsg. von Horst-Rüdiger Jarck und Günter Scheel, Hannover: Hahn 1996.

Edelhoff, Heinrich 1935. *Johann Nikolaus Forkel. Ein Beitrag zur Geschichte der Musikwissenschaft.* Göttingen: Vandenhoeck, Ruprecht.

Fischer, Axel 2001. Johann Nikolaus Forkel. – *MGG 2, Personenteil Bd. 6.* Kassel u. a.: Bärenreiter, Sp. 1458–1468.

Griepenkerl, Friedrich Conrad 1827. *Lehrbuch der Ästhetik in zwei Theilen.* Braunschweig: Vieweg.

Griepenkerl, Friedrich Conrad 1832. *Briefe an einen jüngeren gelehrten Freund über Philosophie und besonders über Herbart's Lehren.* Braunschweig: Meyer.

Grünbaum, Renate 1996. *Louis Köhler. Talent, Pädagoge, Anreger im Schatten der Großen.* Diss. Hochschule der Künste Berlin.

Haase, Hans 1976. *Die Universität Helmstedt 1576–1810.* Bremen und Wolfenbüttel: Jacobi-Verlag.

Hamann, Bruno 1986. *Geschichte des Schulwesens. Werden und Wandel der Schule im ideen- und sozialgeschichtlichen Zusammenhang.* Bad Heilbrunn: Klinkhardt.

Heller, Karl 1978. Friedrich Konrad Griepenkerl: Aus unveröffentlichten Briefen des Bach-Sammlers und Editors. – *Bach-Jahrbuch*, 64, S. 211–228.

Kahl, Wilhelm 1908. Ludwig Strümpell. – *Allgemeine Deutsche Biographie.* Bd. 54, Leipzig: Duncker, Humblot, S. 623–630.

Kroll, Ervin (Hrsg.) 1933. *Aus den Werdejahren der neudeutschen Musik. Louis Köhlers Erinnerungen und Schriften.* In Auswahl hrsg. von Erwin Kroll, Königsberg: Königsberger Hartungsche Zeitung.

Ludewig, Hans-Ulrich 1995. Die Reorganisation und Entwicklung des Collegium Carolinum nach 1835. – *Technische Universität Braunschweig. Vom Collegium Carolinum zur Technischen Universität 1745–1995.* Hrsg. von Walter Kertz, Hildesheim [u. a.]: Olms, S. 127–130.

Meyen, Fritz 1962. *Bremer Beiträge am Collegium Carolinum in Braunschweig.* (=Braunschweiger Werkstücke 26). Braunschweig: Weisenhaus-Buchdr. u. Verlag.

Schikorsky, Isa 1989. *Gelehrsamkeit und Geselligkeit. Abt. Johann Friedrich Wilhelm Jerusalem (1709–1789) in seiner Zeit.* Ausstellungskatalog, Braunschweig: Waisenhaus-Druckerei.

Schikorsky, Isa 1995. Das Collegium Carolinum als Reformanstalt. Der beschwerliche Weg zwischen Lateinschule und Universität. – *Technische Universität Braunschweig. Vom Collegium Carolinum zur Technischen Universität 1745–1995.* Hrsg. von Walter Kertz, Hildesheim [u. a.]: Olms, S. 3–51.

Semel, Hugo (Hrsg.) 1971 (1918). *Die Universität Dorpat 1802–1918. Skizzen zu ihrer Geschichte von Lehrern und ehemaligen Schülern.* Hannover-Dohren: v. Hirschheydt (Repr., orig. Dorpat 1918).

Sievers, Heinrich 1951. Friedrich Konrad Griepenkerl und die neu aufgefundene Handschrift von Bachs *h-Moll-Messe*. – *Bericht über die wissenschaftliche Bachtagung der Gesellschaft für Musikforschung.* Leipzig: Peters, S. 231–239.

Sievers, Heinrich 1956. Griepenkerl, Friedrich Konrad. – *MGG*, Bd. 5, Kassel u. a.: Bärenreiter, Sp. 908f.

Sievers, Heinrich 1995. Braunschweig. – *MGG 2, Sachteil Bd. 2.* Kassel u. a.: Bärenreiter, Sp. 129–135.

Tadday, Ulrich 2002. Griepenkerl (Familie). – *MGG 2, Personenteil Bd. 8,* Kassel u. a.: Bärenreiter, Sp. 23–25.

Verzeichnis... 1819. = *Verzeichnis der von dem verstorbenen Doctor und Musikdirector Forkel in Göttingen nachgelassenen Bücher und Musikalien welche [...] meistbietend verkauft werden.* Göttingen 1819.

Waczkat, Andreas 2009a. Die ersten akademischen Musiklehrer des 19. Jahrhunderts an der Universität Rostock. – *Universität und Musik im Ostseeraum.* Hrsg. von Ekkehard Ochs, Peter Tenhaef, Walter Werbeck und Lutz Winkler (= Greifswalder Beiträge zur Musikwissenschaft 17), Berlin: Frank & Timme, S. 187–196.

Waczkat, Andreas 2009b. Friedrich Konrad Griepenkerl. – *Kirchenmusiklexikon.* Hrsg. von Daniel Glowotz, Jürgen Heidrich und Günter Massenkeil, Laaber (in Vorb.).

Wiswe, Mechtild 1971. *Friedrich Konrad Griepenkerl.* [Braunschweig]: [k. A.].

Friedrich Konrad Griepenkerl (1782–1849) – Professor am Braunschweiger Collegium Carolinum und erster Direktor der Braunschweiger Singakademie

—
Andreas Waczkat

Das 1745 gegründete Collegium Carolinum zu Braunschweig, die jetzige Technische Universität, ist eine der ältesten technisch-naturwissenschaftlichen Universitäten im deutschsprachigen Raum. Die Anregung zur Gründung durch Fürst Karl I. von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1713/1735–1780), dem das Collegium seinen Namen verdankt, ging auf dessen Hofprediger Johann Friedrich Wilhelm Jerusalem (1709–1789) zurück. Trotz der berufspraktischen Ausrichtung des Collegiums legte Jerusalem großen Wert auf humanistische Bildungstraditionen; die „Schönen Künste“ waren mit unterschiedlichen Schwerpunkten in der Lehre vertreten.

Einer der Lehrer dieser Fächer war der 1821 auf eine außerordentliche Professur für Philosophie und schöne Wissenschaften an das Carolinum berufene Friedrich Konrad Griepenkerl (1782–1849). Griepenkerl hatte seit 1805 an der Göttinger Universität Theologie studiert und dabei auch Vorlesungen bei Johann Nikolaus Forkel (1749–1818) gehört, der Griepenkerl für die Musik Johann Sebastian Bachs begeisterte. Für Griepenkerls späteres musikwissenschaftliches und musikpraktisches Wirken bot das Collegium Carolinum jedoch kaum angemessenen Raum. Annähernd zeitgleich mit seiner Berufung auf eine ordentliche Professur 1825 gründete Griepenkerl einen privaten Musizierzirkel, der sich auf die kirchenmusikalischen Werke Bachs konzentrierte. In diesem Kreis kam es zur ersten Aufführung von Bachs *h-moll-Messe* im 19. Jahrhundert, nur unwesentlich später, möglicherweise aber sogar noch früher als Felix Mendelssohn Bartholdys epochemachende Aufführung der *Matthäus-Passion*.